

Raikas tuulahdus suomalaisten ympäristöjen muutosten historiaan

Esa Ruuskanen, Paula Schönach
& Kari Väyrynen (toim.):

Suomen ympäristöhistoria 1700-luvulta nykyaikaan.
Vastapaino 2021, 473 s. ISBN: 978-951-768-925-0

Esa Ruuskasen, Paula Schönachin ja Kari Väyrysen toimittama teos tarkastelee muutoksia suomalaisissa ympäristöissä 1700-luvulta aina pandeemiseen nykyisyyteen. Teoksen tavoite on kunnianhimoinen: toimia tähän asti puuttuneena kokonaisuutena suomalaisen ympäristön muutoksen eli käytön samoin kuin suomalaisten saamelaiset mukaan luettuina luonto- ja ympäristösuhteen kehityksestä. Kokonaisuutena teos tuo raikkaan tuulahduksen suomalaisen yhteiskunnan historiaan. Se tarjoaa ”perinteistä historiaa laajemman kuvan ihmisestä osana ympäristöä ja luontoa. Suomen ja Suomen historiaakin kannattaa tästä näkökulmasta määritellä uudelleen.” (s. 9–10)

Kahteen osaan jaettu teos onnistuu lähes täysin välttämään varhaisen ympäristöhistorian anakronismit huomioimalla eri aikoina ympäristöä muokanneiden ihmisten näkemykset ja tavoitteet onnistuen varsin hyvin niiden purkamisessa sekä näiden toimien meidän ajassamme näkyvien seurauksien osoittamisessa. Kuitenkin aikalaisnäkemykset yhteiskunnan kehittämistä eri näkökulmista korostavat hyvin modernisaation, etenkin teollistumisen, edustamaa luonnonvarojen (hyväksi)käytön henkeä, joka määrittä suomalaisen ympäristön kehitystä 1700-luvulta aina 1900-luvun lopulle ja nousee pintaan aikaan Kymiöjen pohjaa hautuneen materiaalin tavoin ajoittain vielä 2020-luvulla. Luulimatta nimellisesti laajasta aikajänteestä teoksen luvut keskittyvät kuitenkin enimmäkseen 1800-luvun puolivälin jälkeiseen aikaan. Huomionarvoista on myös se, että etenkin teoksen toisen osan luvut keskittyvät lähinnä vuodesta 1945 alkaneeseen suuren kiihdytyksen aikakauteen (engl. *great acceleration*). Tavallaan teos tarkasteleekin suomalaisen yhteiskunnan ”kulutuksen suurta siirtymää” Esa Ruuskasen ja Jarno Valkosen luvun otsikkoa lainaten.

Kokonaisuutena teos korostaa ympäristöhistorian yllirajaisuutta, mikä ilmenee teoksen luvuissa usein eri tavoin (ajallisesti, maantieteellisesti, temaattisesti) tarkasteluna. Teos on jaettu temaattisesti kahteen osaan. Ensimmäisen osan luvut tarkastelevat ennen kaikkea erilaisten luontotyppien ja ympäristöjen muutosta suomalaisten toimien seurauksena. Lukuja yhdistävä teemana toimiva ilmiökeskeisyys toimii hyvin onnistuen välttämään varhaisen ympäristöhistorian anakronismit huomioimalla ihmisen toiminnan tarkoituksellisuuden.

Toisen osan luvut tarkastelevat sekä modernin (energia)kulutusyhteiskunnan kehittymistä sekä suomalaisen ympäristöajattelun ja -politiikan historiaa. Erillisten lukujen muodostamana kokonaisuutena teos toimii kohtuullisen hyvin, vaikka yksittäisten lukujen välisen keskustelun ohuus on teoksen yksi harmittavimmista piirteistä. Esimerkiksi Paula Schönachin kaupunkiympäristöjen historiaa käsittelevä luku jää irralliseksi yllä mainitusta suomalaisen kulutuksen suurta siirtymää käsittelevästä luvusta samoin kuin Tanja Riekkisen ja Esa Ruuskasen fossiilisten polttoaineiden käyttöä käsittelevästä luvusta. Nämä teemat kuitenkin yhdistyvät yhteiskunnan kaupungistumisessa.

Teoksen lukujen välinen keskustelu jakautuu harmillisen epätasaisesti. Teoksen toisessa osassa luvut keskustelevat huomattavasti enemmän keskenään kuin ensimmäisessä osassa, missä lukujen välisen keskustelun ohuus korostuu. Maaperää, (ala)ilmakehää sekä vesistöjä käsittelevät luvut pohtivat omista näkökulmista etenkin tehdaspaikkakuntien lähiympäristön saastumista lähinnä paikallisena pilaantumisenä, jolloin ilmiöiden välisten yhteyksien oivaltaminen jää lukijan ymmärryksen varaan. Samoin Matti Salon ja Esa Ruuskasen luku kaivannaisteollisuudesta tarkastelee ansiokkaasti yksittäisen kaivoksen ympäristövaikutuksia, vaikka luvussa ei ole viitteitä kaivosteollisuuden vesistöjä pilaavaan vaikutukseen tai soiden valikoitumiseen kaivannaisjätteiden kaatopaikoiksi. Vastaavasti Paula Schönachin luvussa kaupunkiympäristöistä ei viitata yhteiskunnan kaupungistumisen vaikutukseen suomalaisen muuttuvassa suhteessa luontoon, etenkin petoeläimiin, mitä Tuomas Räsänen painottaa omassa luvussaan. Teoksen toimittajien olisi ollut syytä yhtenäistää teoksen lukujen välistä keskustelua, jolloin eri lukujen yhteydet korostuisivat alleviivaten samalla ympäristöhistorian yllirajaisuutta.

Teoksen avaava johdanto toimii katsauksena niin ympäristöhistoriaan tieteenalana kuin myös suomalaisen ympäristöhistoriankirjoituksen historiaan. Yhtenäisen ansiona on ympäristöhistorian määritelmän tutkimusotteeltaan monitieteisenä historianalana työstäminen enemmän vaikutteiksi ja yhteistyöksi muiden tieteenalojen tutkijoiden kanssa. Tosin huomioiden teoksen kirjoittajien monipuolisen taustan samoin kuin tieteelliset ansiot johdanto ei edennyt kovin syvällisesti ympäristöhistorian tieteenalaksiin kysymyksiin saatikka esitellyt käytännön tutkimusmenetelmiä. Teoksen merkittävimpänä puutteena voikin pitää alan vielä vastaamattomien kysymysten esittämättä jättämistä. Tuomas Räsänen tuo erinomaisessa luvussaan Suomen luonnonvaraisista eläimistä esille aiheeseen liittyvät vastaamattomat kysymykset. Räsänen tarkastelee vain luonnonvaraisia eläimiä jättäen tuotanto-, koti- ja lemmikkieläimet uusien tutkimusten kohteiksi korostaen eläinten toiseutta, mitä uudempi eläinkäanne on pyrki-

nyt korjaamaan osoittamalla eläinten toimijuuden. Räsänen osoittaakin selkeästi tutkitun tiedon rajat. Samoin Kari Väyrynen toteaa luvussaan ympäristöajattelun historian olevan lähes tutkimaton aihe. Vastaavien huomioiden esittäminen teoksen muissa luvuissa korostaisi sen merkitystä ympäristöhistorian käsikirjana ja kannustaisi lukijoita, erityisesti tutkintonsa alkuvaiheen opiskelijoita, innostumaan ympäristöhistoriasta tieteenalana.

Suomen ympäristöhistorian ensimmäisen osan luvun merkittävin ansio on luontoa, luonnonvaroja sekä eri ympäristö eri aikoina määrittäneiden näkemysten ja luontokulttuurin ristiriitaisuuksien tarkastelu. Luvut osoittavatkin, että 'maallamme oli malttia' tuhlata huomattava osa luonnonvaroistaan. Esimerkiksi Matti Enbusken ja Esa Ruuskasen kirjoittama luku suomalaisten suhteesta metsiin ja soihin on yksi kirjan antoisimmista. Siinä kirjoittajat osoittavat soiden lähes olemattoman arvon luonnonympäristöinä aina 1960-luvulle asti. Samoin Ritva Kyllin ja Matti Enbusken luku arktisesta alueesta on erittäin kiintoisa, minkä todellisenä ansiona on nostaa esiin luonnon vuotuisikiertoon nivoutunut ihmisyyhteisö, joka pyrki välttämään aiheuttamasta elinympäristönsä kuluttamista. Se olisi samalla merkinnyt ihmisten omien elinehtojen ehtymistä. Tosin luvussa sivuutetaan Vuotoksen allaskeskustelu lähes kokonaan, vaikka sen olisi voinut sitoa yhteen Norjassa käytyyn keskusteluun Alta-Koutokeino-joen patoamisesta ja ympäristövaikutuksista (s. 256–259).

Useissa luvuissa pohditaan valtion tasapainoilua yhtäältä talouselämän edellytysten ja orastavan luonnonsuojelun välissä, mikä viitoittaa tarvetta tuleville tutkimuksille.

Teoksen toisen osan luvut tarjoavat monipuolisen näkökulman niin suomalaisen yhteiskunnan modernisaation vaikutuksiin arkisen elämän valintoina ja sekä ajatusmaailman että politiikan muokkaajana. Luvuissa korostuvat luonto- ja ympäristösuhteen (ympäristötietoisuuden) perustava muutos sekä sen eriaikaisuus heijastaen ympäristön muutosta paikallisesta alueelliseksi ylijarjaiseksi muutokseksi. Tuomas Räsänen, Paula Schönachin ja Minna Kaarkosken luku luonnon- ja ympäristösuojelun institutionalisoitumisessa korostaa tosin perinteisen suomalaisen historiankirjoituksen toimijuuksien kahtiajakoa valtioon ja yksilöihin. Sen sijaan luonnon- ja ympäristösuojeluun paikallisesti vaikuttaneiden toimijoiden joukosta uupuvat kaupungit ja

kunnat, mikä heijastaa luonnon- ja ympäristösuojelun sekä ympäristöpolitiikan varsin valtiokeskeistä historia-käsitystä. Samoin kaupunkiympäristöjen kehittämisessä mainitut toimet vesien ja ilmansuojelussa valtiovalian ohjauksetta jäivät tärkeystään huolimatta lähinnä "omaksi luvukseksi" (vrt. s. 206–212). Valitettavasti kunnallinen käänne näkyy suomalaisessa ympäristöhistoriassa vielä vain eri lukujen rivien välissä. Sen sijaan Kari Väyrynen korostaa yhdistysten merkitystä ympäristöajattelun leviämässä, mitä ilmiötä ei ole vielä(kään) kattavasti tutkittu. Vastaavasti Minna Kaarkoski nostaa luvussaan ympäristödiplomatiasta esille vuonna 1974 solmitun Itämeren merellisen ympäristön suojelun puitesopimuksen merkityksen ensimmäisenä aikansa ahtaat blokkirajat ylittäneenä kansainvälisenä sopimuksena (s. 454). Samalla Kaarkoski osoittaa 1970-luvun toimineen alustana kansainväliselle ympäristösuojelutoiminnalle ja -sopimuksille. Toisen osan luvut korostavatkin asiantuntijuuden sekä kansainvälisten vaikutteiden merkitystä yhtäältä kotoperäisen ympäristöajattelun kehityksessä ja toisaalta ympäristötietouden ja -politiikan, jopa diplomatian, asemoitumisessa osaksi valtionhallintoa. Harmillisen vähäiselle huomiolle keskusteluissa jäivät kunnat.

Kuvitukseltaan teos on verraten onnistunut, mutta useille historian kokonaisuusyksiköille tyypillisesti siitä puuttuvat kartat. Suomen historiallinen maantiede oletetaan lukijalle tutuksi, vaikka niin merkittävien kaivosten sijainti samoin kuin suurimpien patojen ja soiden sijainnit sekä esimerkiksi vuotuiset lumi- ja jääpeitteen keskiarvot olisi voitu esittää karttoina. Suuri arvo olisi ollut myös rauta- ja moottoriteiden kasvua kuvaavalla kartalla. Samoin osa käsitteistä kuten elinympäristö-ongelma (ks. s. 222–224) jää selittämättä selkeästi, mitä ei voi pitää hyvänä asiana oppikirjaksi tarkoitettussa teoksessa. Keskeisten käsitteiden käsittelyssä olisi voinut hyödyntää tietolaatikoita.

Muutamista ongelmistaan huolimatta teos on ansiokas ensimmäinen kokonaisuus suomalaisen yhteiskunnan ympäristöhistoriasta. Sen erilaiset teemat ilmentävät ympäristöhistorian monialaisuutta. Siten se sopii oppikirjaksi yliopistoihin sekä tietokirjaksi ympäristömuutoksista kiinnostuneille. Teosta voikin suositella lähes jokaiselle suomalaiselle, jolloin kenties viimeinkin meillä voisi olla malttia miettiä luonnonvarojemme käytön, osin jopa haaskuun, seurauksia?

Matti O. Hannikainen, FT
Helsingin yliopisto